

під ударами долі: «Так! Я буду крізь сльози сміятись, / Серед лиха співати пісні. / Без надії таки сподіватись. / Буду жити – геть думи сумні!» [3, с. 56].

Завдяки цій дивовижній духовній незламності наш Каменяр Іван Франко назвав Лесю Українку «Трохи чи не самотнім чоловіком на всю нашу сучасну Європу...».

Українська письменниця, поетеса, фольклористка, перекладачка і культурна діячка Лесь Українка була правдивою аристократкою духа, бо не визнавала над собою жодного володаря окрім Господа Бога.

Література

1. Українка Лесь, Забужко Оксана, Шевчук Святослав. Апокриф. Чотири розмови про Лесю Українку. К.: Комора, 2020. 632 с.
2. Огірко Олег. Християнська етика для всіх: Словник християнсько-етичних термінів. Львів-Черкаси: ЛНУВМБ, 2016. 273 с.
3. Українка Лесь. Зібрання творів у 12-ти т. К.: Наукова думка, 1976. Т.1. 446 с.

УДК 821.161.2 – .09(19)

ТВОРЧИСТЬ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ЯК ФАКТ БІОГРАФІЇ

Олена Онуфрієнко,

*доцентка, кандидатка філологічних наук, завідувачка кафедри української мови, літератури та культури факультету лінгвістики Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського»
(м. Київ, Україна)*

У статті порушуються проблеми дослідження і формування наукової біографії митця в ситуації «fin de sècle» в культуротворчому контексті, коли творчість модерного автора стає життєтворчістю, фактом біографії, коли власне життя стає духовним пошуком шляхів впливу мистецтва на реальність національного життя, коли існує взаємопов'язаність особистого життя і творчості з епохою, коли важко визначити, що є первинним у двоєдиному зв'язку: митець, який формується історико-культурним контекстом, епохою, чи епоха, яка формується митцем, що своєю творчістю стверджує нове світовідчуття, інші буття і нові світоглядні засади.

Ключові слова: наукова біографія, біографічний метод, біографіка, модернізм, національна ідентичність, концепти творчості, герменевтика, філософська антропологія, екзистенціалізм, біографічна свідомість епохи.

This article is devoted to the formation of the scientific biography of the artist, in a situation of «fin de siècle» in the culture and creation aspects, when personal life becomes a spiritual search for ways to influence of art on the realities of national life, when the relationship of one's life and work, with epoch exists, when it is difficult to determine what is primary in dual connection: artist, which was formed by the historical and cultural context, by the epoch, or the epoch which was formed by the artist, who asserts a new attitude, other beingness and new worldviews through his creativity.

Keywords: curriculum vitae, biographical method, biography, neoromanticism, modernism, national identity, concepts of creativity, hermeneutics, philosophical anthropology, existentialism, biographical consciousness of era.

Кожен ювілей видатних особистостей відкриває нові грані їх життя і творчості, особливо такої особистості, якою є Леся Українка. Вона виокремлюється в українському мистецькому житті стрімким злетом на вершини Високої Поезії, рішучим розривом з українофільством і побутовізмом та зверненням до нової школи, школи модернізму. Йтиметься про оцінку творчого надбання поетеси, про те, як особистість письменника, плин його життя пов'язані з його творчістю і епохою, в якій він формується. Слушною є думка М. Ігнатенка щодо розбіжностей оцінки творчого надбання Лесі Українки, який пропонує «аби впізнати витoki українського літературно-мистецького життя ХХ ст. слід гаразд би збагнути взаємини між Лесиним інтелектуальним і художнім світом та сучасними їй не просто новаціями, а справжніми революціями в галузі художньої наукової думки на тогочасному Заході» [6].

Розвиток біографіки, як науки, пов'язаний з різними аспектами культури, розвитком науково-інтелектуальних уявлень, з науковою та художньою підсистемами культури. Тут постає певна суперечність між біографією як науковим розробленням, та біографією як художньою літературою, але біографії, створені на межі таких наук, як психологія, історія, культурологія, філософія, літературознавство, дозволяють деяким дослідникам (О. Валевський, Г. Вінокур) виокремлювати біографію, з її специфічними законами дослідження, в окрему галузь гуманітарного знання, адже через

біографічні засади особистості можливо відстежити, як історичні перипетії, не безпосередньо, а опосередковано, через психологічні структури людини реалізуються і постають чи не найголовнішим механізмом історії. В розмірковування про літературу, з біографією входить історична відносність, яка пов'язує літературні явища з такими фактами як родовід, походження, соціальний статус та соціальні зв'язки письменника, його успішне чи неуспішне буття на літературному полі, рівень підтримки або ні, що сприяє з'ясуванню системи оцінювання літератури, виробляє «критерії літературності» (за Якобсоном). Це надає постаті письменника людських рис, він постає особистістю, а не пам'яткою історії.

Вироблення методики наукового вивчення біографії будь-якого письменника сприяє формуванню засад наукової біографії як виду історичного, літературного та біографічного дослідження. Наукова біографія використовує модифікації біографічного методу. Відомо, що цей метод є особливим методом дослідження літератури, коли життєвий досвід письменника, його особистість формують засади його творчості. Зауважимо, що біографічний метод, є способом вивчення літератури, який передбачає занурення у життєвий досвід письменника, і осмислення його особистості, складає у сукупності базові фактори творчості [8, с. 90]. Таким чином, біографічний метод засвідчує зв'язок особистості письменника з його творчістю і, більше того, саме особистість письменника, перипетії його життя впливають на його твори. Тепер особисте життя поетів, письменників можна вважати особливим видом творчості. Окрім того, за герменевтичною теорією Ф. Шлеєрмахера, ідеї і цінності, викладені у творах того чи іншого письменника, стануть зрозумілішими після вивчення їх генези, біографії та мови його творів, фактів відомих із внутрішнього і зовнішнього життя певного автора. Різні підходи до вивчення біографії письменника створили і різні методики досліджень такого типу. Пошуки методики і мови наукової біографії Лесі Українки доцільно проводити у напрямі культурної антропології як сфери пізнання, де увага зосереджена на процесах взаємодії людини і культури, становлення людини як феномена культури [4, с. 28]. Психологічний метод, який теж застосовується для вивчення творчої постаті та її спадщини, розкриває особистість, людину (Ш. Сент-Бев). Не можна оминати у нашому контексті і метод названий історико-психологічним (Г. Брандес), який дозволяє розглядати літературу як єдиний

процес, що залежить від національних, ментальних, історичних особливостей тієї чи іншої країни і сприяє прогресивному розвитку суспільства. Згідно з культурно-історичним методом (І. Тен) дуже важливими є історичні системні наголоси та роль підсвідомого у творчості, на що впливає походження, культурний код, середовище, раса, історичний момент.

Сьогодні виокремився імпресіоністичний метод, який відкидає зовнішні чинники і заглиблюється у внутрішнє «я» письменника і в те, як воно відтворюється у текстах і творах письменника. Підходи до наукової біографії формуються і на засадах біографічного методу, і на засадах філософії, соціології, суспільствознавства, культурології, герменевтики, філософської антропології, психології творчості. Сучасна біографіка різноманітна і багата, але її підходи до постаті автора і його текстів різні, залежно від того, що хоче виявити дослідник. Наукові, фундаментальні дослідження сприяють формуванню історичної біографії, яка трансформувалась у белетристичний жанр (А. Моруа, С. Цвейг, Р. Роланд) та історико-біографічний жанр, який спирається на історико-наукові дослідження. Цікавий напрям сформувався у цьому жанрі, який можна назвати психобіографічним (Л. Левчук). Портретна біографія, визначаючи сенс буття Особистості, суб'єктивна, адже спирається на один факт, епізод, етап, довільний відбір домислів, чуток, смислів, навіть міфів і легенд, на противагу об'єктивності та науковості історичної біографії. На відміну від попередньої, в енциклопедичній біографії у стислому вигляді та хронологічному порядку детально та об'єктивно викладені підтверджені факти життя, діяльності та творчості письменника, поета. І нарешті, літературна або художня біографія, що межує з художньою літературою, може використовувати художній домисел, який спирається на доведені факти (Ю. Тинянов) [9].

Як бачимо, підходи до біографії як жанру різноманітні, і все залежить від того, про яку біографію йдеться. Літературознавець І. Кон вважає, що «біографічний жанр, де пояснення і розуміння стоять поруч, не випадково називають науково-художнім» [переклад наш] [7, с. 267], адже біограф не створює, а відтворює, реконструює біографію того чи іншого письменника і тут без точного, наукового знання не можна обійтись, а чуття виведе досвідченого дослідника на ті особливі орієнтири, які дозволять поєднати підтверджені наукові знання з інтуїтивними і саме такий синтез стане науковою біографією. І, якщо ми беремося за

наукову біографію, треба пам'ятати, що матеріали, на які спирається дослідження, мають бути науково достовірні і виходити із внутрішнього змісту біографії, незважаючи на зовнішні чинники і впливи. Кожний життєпис – це особлива сфера дослідження, що здійснюється особливим підходом до кожної постаті, яка вимагає і спеціального методологічного інструментарію. Так О. Валевський, теоретик біографіки, зазначав «захоплення «науковістю» в біографії без відповідних попередніх методологічних пошуків – це будинок, зведений на піску» [переклад наш] [2, с. 68]. Обираючи особистість для створення біографії, обов'язково потрібно не лише осмислити, а й зануритися в її індивідуальне життя «адже біографія – це особливий тип знання, а саме – знання особистісної індивідуальності» [3, с. 56], а і в той соціально – культурний, історико-культурний контекст, в якому відбувалось її становлення і формування. Тут, зауважує Г. Вінокур, дуже важливо відрізнити факт біографії від факту життя, адже лише тоді історичний факт може стати біографічним, якщо він був пережитий тим, чия біографія реконструюється [3]. О. Валевський зазначає, що, беручи це до уваги, стає зрозумілим, що переживання, відбувається лише тоді, коли відбувається осмислення, позначення, називання себе особистістю у співвіднесеності з певними цінностями культури [2]. Всі окреслені підходи до наукової біографії сприятимуть створенню не опису життєвих фактів, а їх поясненню. Це і становить сутність наукової біографії. Таким чином, вивчаючи і відтворюючи біографію творчої особистості, що належить до певної культури, і яка в концентрованому і неповторному вигляді являє специфіку цієї культури, де злиття воедино індивідуального та типового у життєтворенні та художній творчості, в історичній конкретності постає в окремих образах. «Така реконструкція – теоретична основа наукового життєпису» [10, с. 64].

Леся Українка завжди виокремлювалася на небосхилі української літератури та культури особливим поглядом на призначення поета, на українську історію, на творчість. Вона випереджала свій час, прозираючи майбутнє, відшукувала у світовій історії такі історичні моделі, які, як вона вважала, відповідають українським реаліям. Вона ніби попереджала, що та, чи інша модель поведінки призведе до певних наслідків, які можуть стати катастрофічними.

Наукова біографія повинна визначити, реконструювати творчу особистість Лесі Українки, як неоромантичного автора

на межі епох і в контексті українського модернізму, пояснити як її неоромантичний модерний світогляд впливав на конструювання власного життя, створював новітні моделі культури. Зауважимо, що відтворення і реконструкція постаті поетеси неможливі без з'ясування всіх аспектів її творчої взаємодії з культурним контекстом, без розуміння становлення людини як феномена культури. Через неоромантичний світогляд, що продукував формування національної окремішності та ідентичності, формувалася і культ життєтворчості, а поетеса свідомо обирає такі естетичні та філософські засади, які підсилюють націотворчі чинники і дозволяють їй стати їх уособленням. Зовсім юною вона обирає псевдонім – Українка, [15 (12) листопада у Львові, у журналі «Зоря» за підписом «Леся Українка» побачила світ поезія юної Лесі «Конвалія»]. Відтоді цей літературний псевдонім став її другим ім'ям. Впродовж життя у побуті, одязі, мові, творчості стверджувала вона свою національну ідентичність і формувала нове обличчя уярмленої нації. Її світоглядні засади сформувалися на обширі світової культури, що дозволяло їй відчутти той момент в українській модерній історії, який настав для української нації, що потребувала інших горизонтів, і яка в контексті новітньої історії не могла лишатися лише селянською. Звідси її протест, навіть бунт проти народовства, побутовізму. Вона усвідомлює, що цю місію має виконати українська інтелігенція, створивши світового рівня культурний контекст і піднявши до нього український народ, що виведе його за межі гречкосійства. Добре обізнана з модерною філософією, на її засадах Леся Українка створює власну модифікацію життєтворчості, поєднавши юнацький протест проти примітивізму у зображенні народного життя відповідно до позитивістських цінностей і починає формування національних чинників. Це виводить поетесу в авангард історично-культурного процесу чим вона і виокремлюється із своєї епохи «потреба [...] побачити, відчутти себе у світі і світ у собі, – пише В. Блок. – Звідси прагнення у мистецтві начебто вирватись за межі безпосередньо споглядального й відчутного почуттєвого світу, щоб висловити його сутність як найоб'єктивнішу і водночас найсуб'єктивнішу даність, що в ідеалі – об'єднані над особистісним прозрінням людського духу» (переклад наш) [1, с. 123]. Леся Українка сповідує свідому життєтворчість, вона бере на себе відповідальність за власне життя і творчість, (за Гайдеггером) власне існування, «буття – у – світі», як певного

«внутрішньо світового суцього», що перебуває під владою долі, дозволяє здійснити «тлумачення людського життя» не звичайним посиленням на факти відомі чи невідомі, а під іншим кутом зору. Українська поетеса, як її називав Д. Донцов «поетка українського рісоржісменту», свідомо постулює новий тип життєтворчості, який спирається на екзистенційні принципи людського буття, що сприяло новітнім духовним пошукам і у творчості, і у житті. Опанувавши модерні філософські, естетичні, етичні концепції Леся Українка вписує їх в український контекст і тим стимулює та продукує розвиток новітньої української літератури. Вся її творчість свідчить про прагнення високого мистецтва, яке «за Гегелем» полягає у потребі людини глибинно і двоєдино засвоїти світ і себе, поєднати об'єктивне та суб'єктивне, індивідуальне та типове. На таких орієнтирах Леся Українка свідомо вимислює і вирисовує себе як Українського поета, що стає Провідником нації. Перед нами національний поет, що з європейським світоглядом і національним чуттям світу вибудовує нову культурну парадигму новітньої нації. Саме тут відбувається творення власного життя за законами мистецької творчості. Лесю Українку визначають поетом перехідної епохи, і її світоглядні обрії доцільно розглядати під кутом такого визначення як «біографічна свідомість епохи», яка поєднує непоєднуване: уярмлена заборонами друкування та написання українською мовою література і вільний політ Лесиної поезії, драматургії, який сприймався «як глас вопіючого в пустелі», але який модернізував і українську культуру, і українську літературу і увів їх в коло європейського контенту. В листах, статтях, поезіях, драматичних етюдах, драмах викладається теорія українського модернізму та його модифікації – неоромантизму, без чого не було б «Молодої музи», епохи, так званого «розстріляного відродження», Нью-Йоркської поетичної школи, шістдесятників. Мабуть, нікому з українських поетів не вдалося, як це вдалося Лесі Українці, захопити сенс тих поривів *ins Vlau*, якими пронизана вся її творчість. У неї ідеал, утопія творять майбутнє, звідси оптимізм та життєствердний дух її творів, там завжди бринить сподівання на перемогу, на силу людського духу, немає пригніченості, приреченості, її творчість не слабосила, тому вона сама набирається наснаги від своєї творчості. Доказом цьому є її праця, в стані загострення тяжкої хвороби, над «Лісовою піснею», яка стала лебединою піснею поетеси. Звичайно, розглядаючи творчість, як елемент

життєтворчості, формування власного буття у світі, не можна не зупинитися на таких концептах як «зрада», «любов», «одержимість», «відданість», «воля» та інші. Леся Українка розглядає їх у різних контекстах і доводить, що зрада своїх поглядів, своїх принципів, обов'язків руйнує людську душу, людську особистість і наслідки цього руйнування позначаються на всій людській спільноті. Вона живе повноцінним життям у своїх творах, стверджує свою громадянську позицію, і самостверджується як творча особистість. М. Євшан підмітив: «Життя українське в її творчості зовсім не дало їй відповідних мотивів та струн, не виховало її думок та поглядів – те все вона здобула собі сама, довгим майже тридцятилітнім трудом. Її творчість – різкий дисонанс з епохою; становище її зовсім відрубне, вона стоїть одинока в нашій літературі і дає нам один твір за другим, твір пересичений високою культурою душі та серця і повний великого, поетичного пориву» [5, с. 32]. Вона виокремлюється своєю геніальністю, своїм життям-подвигом і своєю самотністю (як зазначала Ліна Костенко), своїм потужним духовно-творчим пошуком тих культурних важелів, які зможуть розбудити українське суспільство і вивести його на обшир світового прогресу. Своїми творчими пошуками вона піднімається на рівень створення власної біографії, а її окремішність дозволяє їй злити воедино процеси самотворення і процеси культуротворення. Події її біографії стають культурною формою в історії культури, і тут важко вловити межу між соціумом і особистістю. Власне, перед нами зразок самотворення, самовибудовування біографії на засадах творчості, що дає можливість у науковій біографії віднайти зв'язок культурної форми із становленням та розвитком особистої відрубності від загалу в історії культури. Так формується мікромодель культури, а завдання біографа, який спирається на достовірні факти, декодувати її у контексті конкретної творчої і життєвої біографії. Адже перед нами життєві структури, втілені поетом у творчості, і очевидним є їх двосторонній зв'язок їх взаємозалежність, взаємопереклад. Леся Українка – поет межі століть, коли вимальовувалися нові горизонти свідомості, культури, історії, формувалася нова цивілізація. Не випадковим став такий вибух лесезнавчих студій і на межі ХХ та ХХІ ст. Сьогодні вищий та глибший рівень сучасних студій з філософії, нових відкриттів в культурології, історії уможливає глибоке осмислення Лесиної біографії із залученням найсучасніших студій з біографіки,

культурології, лесезнавства та інших гуманітарних наук в обширі культурогенезу.

Література

1. Блок В. Потребность в искусстве / Владимир Блок. – М., 1987. – 253 с.
2. Валевский А. Основания биографики / Александр Леонидович Валевский. – К., 1993. – 195 с.
3. Винокур Г.О. Биография и культура / Григорий Осипович Винокур. – М., 1927
4. Воронкова Л., Белик А. Антропология // Культурология. XX век. Энциклопедия. – Т. 1. СПб., 1998. – С. 28-29
5. Євшан М. Критика: Літературознавство; Естетика / Микола Остапович Євшан. – К.: Основи, 1998. – 658 с.
6. Ігнатенко М. Леся, ми і європейська культура ХХ ст. // Слово і час. – 1995. – № 3. – С. 49-54
7. Кон И. В поисках себя. Личность и ее самосознание. – М., 1984. – 276 с.
8. Литературная Энциклопедия терминов и понятий / под редакцией А.Н. Николюкина. Институт научн. информации по общественным наукам РАН. – М.: НПК «Интелвак», 2001. – С. 90. – 1600 стб.
9. Онуфрієнко О.П. Наукова біографія митця в культуротворчому контексті // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства (Збірник наукових праць). Випуск 15. – Ужгород. – 2011
10. Рабинович В.Л. Алхимия как феномен средневековой культуры / Владимир Леонидович Рабинович. – М., 1979. – 338 с.

УДК 141.30:811.161.1

ЕПІСТЕМОЛОГІЯ ПАМ'ЯТІ

Павло Содомора,

доктор філософських наук, завідувач кафедри латинської та іноземних мов Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького

У сучасній науці існує кілька підходів до класифікації видів пам'яті, з яких найпоширенішим є поділ пам'яті на декларативну і недеklarативну. Інші класифікації пам'яті базуються на тривалості: як-от короткочасна пам'ять характеризується певним